

יהודה, שומרון ובקעת הירדן – אדם וטבע במהלך הדורות

1 יחידת לימוד

סיון תשע"א, יוני 2011

תוכן העניינים

מבוא /

מטרות לימוד היחידה /

נושאי הלימוד - הקצעת שעות ההוראה /

פרקי הלימוד:

א. אזורי משנה / 3

ב. מאפייני טבע ונוף / 3

ג. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – עד לסוף התקופה הצלבנית / 14

ד. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – מהתקופות המוסלמיות ועד ימינו /

ה. השומרונים / 14

מבוא

שדרת ההר המרכזית בארץ ישראל היא ערש התרבות של עם ישראל. המקורות והממצאים בשטח מעידים כי במהלך ימי הבית הראשון והבית השני התרכז רובו של עם ישראל ביישובים ששכנו באזור ההר. מוקד הלימוד של יחידה זו הוא החלק המרכזי של שדרת ההר - יהודה, שומרון (הכולל גם את הגלבע והכרמל ללא העיר חיפה הנלמדת ביחידת מישור החוף) ובקעת הירדן.

חבלי המשנה הנלמדים ביחידה זו:

במערב – **השפלה והשפלה הגבוהה**, אזור הבנוי בעיקרו מסלעי קרטון רכים יחסית שתהליכי הבליה הפועלים עליהם יוצרים נוף גבנוני של גבעות מעוגלות. במרכז – **ההר: הרי יהודה** הכוללים שלושה חבלים: בדרום - **הר חברון**, במרכז - **הרי ירושלים** ובצפון - **הרי בית אל**. צפונית להרי יהודה משתרעים **הרי השומרון**. המשכם המורפולוגי של הרי השומרון הם **הרי הגלבע והכרמל**.

במזרח - **המורדות המזרחיים של שדרת ההר ובקעת הירדן**. אפיונם של חבלים אלו הוא השונות בתנאי האקלים השוררים במערבו של האזור. אלו אזורים חמים וצחיחים וזאת בשל מיקומם בצל הגשם. עקב תנאי האקלים הקיצוניים לא היו יישובים רבים באזורים אלו במהלך הדורות. (בלימוד יחידה זו לא נכלל כל שטח של בקעת הירדן לאורכה, אלא רק אותו אזור המשתרע ממזרח להרי יהודה ושומרון. דרומה של הבקעה - הערבה - נלמד ביחידת הנגב, וחלקיה הצפוניים – ביחידת צפון הארץ.

כאמור, יחידת לימוד זו כוללת כמה וכמה חבלי משנה השונים זה מזה בתכונותיהם הפיזיות – אקלים, מסלע, קרקעות; לשונות זו יש, כידוע, השלכות גם על מגוון הצומח והחי בחבלים השונים, למשל: במערב ובמרכז הצומח הוא ים תיכוני, ואילו במזרח הצומח הוא ערבותי ומדברי. לדעתנו, מגוון התנאים של חבלי הלימוד של יחידה זאת מהווה גורם מאתגר ללמידה השוואתית ולהסקת מסקנות מושכלות המבוססות על ידע עיוני הנלמד בכיתה ועל ידע "מוחשי" הנלמד בשטח.

תולדות האדם באזור:

בתקופת המקרא היה אזור מוקד להתיישבות ישראלית. רבים מסיפורי המקרא התרחשו על רקע חבל זה. לאחר מרד בר-כוכבא עבר המוקד ההתיישבותי היהודי צפונה לגליל, ועם זאת נשאר מוקד התיישבותי משני בדרום הר חברון. כבר לפני אלפי שנים היה ההר אזור חקלאי לאחר שבורא מיערות. עד היום ניתן לראות עדויות לכך בשרידי החקלאות הקדומה הפזורים במרחבי ההר: טרסות עתיקות, מתקנים לעיבוד התוצרת החקלאית, למשל: של גתות ובתי בד. לחבלי המדבר שבמזרח ההר יש מאפיינים ייחודיים שהיוו גורם משיכה לאלו שבחרו לחיות דווקא באזורים אלו. בשל התנאים הפיזיים הקיצוניים היו אזורים אלו נידחים ושוממים במשך דורות רבים. בתקופות שונות (ובעיקר בתקופות קדומות) היוו תנאים אלו גורם משיכה למורדים ולבני כיתות נרדפות שחיפשו מחסה, מפלט

ומקומות שניתן להתבודד בהם בשקט וללא מורא. כבר בימי הבית השני שימש המדבר שבמזרח מקום מושבם של כיתות יהודיות שפרשו מהחיים בירושלים. בני כיתות אלו הותירו אחריהם בכתובים נכסי צאן ברזל לעם היהודי – **המגילות הגנוזות**.

לאחר חדירת הערבים לארץ ישראל במאה השישית חלו שינויים באוכלוסייתה של ההתיישבות בהר. בני שבטים ערבים-מוסלמים התיישבו באזור, ובעקבות זאת התאסלמו גם רבים מתושביו. תוצאות אירועים אלו ניכרות, למעשה, באזור גם בימינו: בהר יש יישובים רבים שאוכלוסייתם ערבית – רובם מוסלמים ומיעוטם נוצרים.

בחבל ארץ זה יש במקומות מקודשים חשובים לשלוש הדתות, למשל: מערת המכפלה בחברון, קבר רחל בבית לחם, קבר יוסף, מנזרי מדבר יהודה, הר גריזים.

לאחר מלחמת ששת הימים הפך אזור יהודה ושומרון לאזור שנוי במחלוקת:

מצד אחד נפתחה האפשרות להגשים את שאיפת היהודים מדורות לחזור ולהתיישב ב"ארץ האבות", וזו יושמה בפועל להקמת יישובים חדשים. המתישבים הראשונים ראו יעוד במהלך זה – המשך שושלת ההתיישבות היהודית בנחלת האבות שנקטעה בשל הגלות הארוכה של העם. במהלך כמה עשרות שנים קמו ועלו באזור ההר יישובים פורחים ומשגשגים, לא מעטים מהם שוכנים בין יישובים ערביים או בסמיכות אליהם. ומן הצד האחר יש הרואים באזור יהודה ושומרון שטח כבוש שעליו אמורה לקום בעתיד מדינה פלשתינית בצד מדינת ישראל. לטענתם קיומן של ההתנחלויות מהווה מכשול לשלום עם שכנינו הערבים, ולפיכך אין להקים יישובים ישראלים ביהודה, שומרון ובקעה. אף על פי שסוגיה זו היא מורכבת וסבוכה, התכנית מנסה להציג את הדילמות ואת העמדות השונות בלי לנקוט עמדה. מוצע שבכל כיתת לימוד יידונו הלומדים בסוגיה זו על כל היבטיה השונים, ינקטו עמדה וינמקו אותה על סמך ידע או עמדה אישית.

במהלך ארבעים השנים האחרונות חקרו ולמדו חבל ארץ זה ארכיאולוגים ואנשי מדע אחרים העוסקים בלימודי ארץ ישראל. חפירות נרחבות וסקרים מקיפים נעשו בבקעה ובהר. הממצאים הרבים שנתגלו הרחיבו את הידע על תולדות האזור, מהם שביססו מידע קודם, ומהם שסתרו עובדות שנתקבלו בזמנו, לכאורה, כוודאיות. תכנית הלימודים מציגה את התגליות המחקריות החדשות ואת הדילמות הכרוכות בקבלת מידע חדש הסותר מידע קודם. בלימוד יחידה זאת (כמו ביחידות הלימוד האחרות) יש נושאים הנלמדים בהרחבה ואחרים לימודם צומצם. וזאת כדי לאפשר לימוד מעמיק יותר של הנושאים הרלוונטיים לתחום המקצוע וכדי לפתח אסטרטגיות חשיבה הייחודיות לו. יש לציין שביחידה זו, כמו ביחידות אחרות, יש מידע האמור לשמש בסיס חשוב ואף חיוני לנלמד בנושאים השונים ביחידה זו, אלא שהוא אמור להילמד במסגרת מקצועות אחרים, למשל: תנ"ך, היסטוריה או גיאוגרפיה. במקרים כגון אלו נכתבת הנחיה בטור "הערות דידקטיות" שבטבלה.

לימוד בשטח:

הלימוד בשטח הוא אחד מאושיות מקצוע לימודי ארץ ישראל, הוא משולב אינטגרלית בכל יחידות הלימוד בתכנית; מכיוון שהוא מהווה דרך חווייתית ובלתי אמצעית להבנה, להמחשה וליישום בפועל של הנלמד בדרך עיונית בכיתה. אלא שבשל המצב הגיאופוליטי הרגיש של אזורי ההר והבקעה הלימוד בשטח דורש היערכות קפדנית ואחראית. לכך יש לתכנן בהקדם את סיורי הלימוד בשטח, יש לידע את גורמי הביטחון באזור, יש לדאוג לקבלת אישורים מתאימים בזמן ולנוע באזור באוטובוסים ממוגנים. כמו כן חשוב לתדרך את הלומדים באשר להתנהלות בטוחה בשטח הנלמד תוך הקפדה על הוראות גורמי הביטחון באזור.

מטרות לימוד היחידה

א. טיפוח האהבה לחבל ההר וחיזוק הזיקה אליו.

1. הכרת תולדות חבל ההר ואתריו ההיסטוריים.
2. הכרת הייחודיות של נופי חבל ההר.
3. הכרת ערי הנמל ותפקידן במהלך ההיסטוריה.
4. טיפוח מעורבות פעילה לשימור אתריו ההיסטוריים ונופיו של חבל ההר.
5. חינוך לסובלנות ומתן כבוד לבני מיעוטים ודתות שונות בחבל ההר.

ב. פיתוח אסטרטגיות חשיבה מסדר גבוה וכישורים מטה-קוגניטיביים שתוכני הלימוד מזמנים.

1. ניתוח השוואתי של חבל ההר בתקופות השונות על פי קריטריונים שונים (למשל: האוכלוסייה, השלטון ומעמדו של האזור).
2. גיבוש דעה מנומקת בעקבות חשיפה לנקודות מבט שונות ולדעות שונות (למשל: מהי חברת השיא בחבל הצומח הים תיכוני).
3. חשיפת הלומדים לעקרון אי-הוודאות במדע – גילויים חדשים משנים תפיסות קודמות (למשל: שלבי התנחלות שבטי ישראל).
4. העלאת השערות בסוגיות בלתי פתורות (למשל: הגורמים לחורבנו של המקדש הכלקוליתי בעין גדי).
5. פיתוח כושר הדמיון וההפשטה בשחזור מבנים וממצאים.
6. קישור בין תנאים פיזיים ושלטוניים ובין אירועים מרכזיים בחבל ההר.
7. קישור בין מגמות פיתוח לבין הסכנות המאיימות על נופי חבל ההר (למשל: מפלס ים המלח).

ג. פיתוח כישורי מידענות באמצעות ממצאים בשטח ומקורות היסטוריים להסברת תופעות ותהליכים בסביבות הפיזית והאנושית בחבל ההר בעבר, בהווה ובעתיד.

1. הפקת מידע מממצאים ארכיאולוגיים ומחפירות ארכיאולוגיות ועיבודו.
2. הערכת תקיפותם ומהימנותם של ממצאים ארכיאולוגיים כמקור מידע לעברו של חבל ההר (הערכה ביקורתית של מקורות מידע).
3. הפקת מידע ממקורות כתובים וחזותיים (מפות, תרשימים, תצלומים, דגמים) וממקורות שמע ועיבודו.
4. הערכת תקיפותם ומהימנותם של מקורות כתובים וחזותיים כמקור מידע על חבל ההר.

נושאי הלימוד – הקצאת שעות ההוראה

שעות הלימוד	נושאי הלימוד	שעות הלימוד	נושאי הלימוד
2	4. שיבת ציון	2	א. אזורי משנה
4	5. התקופות ההלניסטית והחשמונאית		ב. מאפייני טבע ונוף
4	6. שלהי ימי הבית השני	2	1. אקלים
4	7. התקופה הרומית המאוחרת	2	2. מבנה ומסלע
5	8. התקופה הביזנטית בהר	3	3. נופים קרסטיים וקרקעות
2	9. התקופה הצלבנית	4	4. הצומח הטבעי
	ד. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – מהתקופות המוסלמיות ועד ימינו	4	5. החי בהר ובבקעה
4	1. התקופות המוסלמיות	3	6. מקורות המים ומפעלי מים
3	2. המאה ה-19	3	7. חקלאות בעבר ובהווה
4	3. תקופת המנדט	3	8. הסביבה והפיתוח בהר
5	4. מלחמת העצמאות	2	9. ים המלח
3	5. השנים הראשונות לאחר הקמת מדינת ישראל		ג. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – עד לסוף התקופה הצלבנית
4	6. מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה	3	1. התקופות הפרהיסטוריות
4	7. ההתיישבות בהר אחרי מלחמת ששת הימים	2	2. תקופת הברונזה
4	ה. השומרונים	5	3. תקופת הברזל

ההר המרכזי ובקעת הירדן

יהודה, שומרון, גלבוע, כרמל, שפלת יהודה, מדבר יהודה ובקעת הירדן

(1 יחידת לימוד)

א. אזורי משנה

מטרות:

- יכירו את אזורי המשנה בהר.
- ישוו בין אזורי משנה סמוכים.
- יכירו בשטח את המאפיינים הייחודיים של אזורי המשנה.

הערות דיזקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	מוקדי תוכן, סוגיות ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
<p>הכרמל נכלל ביחידה זו ולא ביחידת מישור החוף. לעומת זאת העיר חיפה נכללת ביחידת מישור החוף ולא ביחידה זו.</p> <p>גם בנושאים נוספים מומלץ לבצע חתכים. ניתן לרכז את כל החתכים בסיוור אחד בשטח.</p>	<p>השוואה: ישוו בין אזורי משנה סמוכים על פי קריטריונים שיקבעו על ידי הלומדים בשטח, דוגמה: הגובה הטופוגרפי – הרי יהודה גבוהים מהשפלה.</p>	<p>- חלוקת האזור לאזורי משנה (כרמל, גלבוע, שומרון, מדבר השומרון, שפלת יהודה, הרי יהודה, מדבר יהודה, בקעת הירדן, ים המלח)</p> <p>לימוד בשטח להכרת המאפיינים הייחודיים של אזורי המשנה חתכים: חתך צפון-דרום לאורך קו פרשת המים: חתך מערב מזרח – מהשפלה למדבר יהודה</p>	<p>א. אזורי משנה (2 שעות)</p>

ב. מאפייני טבע ונוף

מטרות:

- **ישוו** בין חלקים שונים בהר מבחינת האקלים.
- **יסבירו** את הגורמים לשוני האקלימי בין אזורי ההר.
- **יסבירו** את הגורמים להיווצרות מדבר יהודה.
- **יסבירו** את התהליכים הפנימיים שעיצבו את נוף ההר.
- **ישוו** בין סלעי המשקע השונים על פי תכונותיהם.
- **יסבירו** את ההבדלים בין סלעי המשקע השונים מבחינת ביטויים בנוף.
- **יכירו בשטח** את המבנה הגיאולוגי וסוגי הסלעים.
- **יסבירו** את הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי.
- **יכירו בשטח** את תופעות הקרסט השונות.
- **יסבירו** את התהליכים שיוצרים את סוגי הקרקעות השונים.
- **יסבירו** את ההשלכות של תכונות הקרקע השונות על האפשרויות להשתמש בהן לעיבוד חקלאי.
- **ישוו** בין סוגי הקרקע השונים.
- **יסבירו** את הגורמים המשפיעים על חבלי הצומח.
- **יכירו** את תפוצת חבלי הצומח בהר המרכזי.
- **יסבירו** את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הים-תיכוני.
- **ישוו** את התנאים והמאפיינים של השלבים השונים בטור הסוקצסיוני.
- **יסבירו** את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בכל שלב בטור הסוקצסיוני.
- **יסבירו** את הטיעונים העיקריים בסוגיית חברת השיא בחורש הים תיכוני – חורש או יער.
- **יסבירו** את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הערבותי, המדברי והסודני.
- **יסבירו** את הגורמים להיווצרות נאות מדבר.
- **יסבירו** את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בנאות המדבר.
- **יכירו בשטח** את חברות הצומח השונות בהר ובבקעה.

- **ישוו** בין חברות הצומח השונות בהר ובבקעה.
- **יכירו בשטח** את בתי הגידול העיקריים לחי בהר ובבקעה ואת בעלי החיים המאפיינים כל בית גידול.
- **יכירו בשטח** את דרכי ההתאמה של בעלי החיים בהר ובבקעה לבתי הגידול השונים.
- **ישוו** את התנאים והמאפיינים של בתי הגידול השונים מבחינת השפעתם על בעלי החיים בהם.
- **יסבירו** את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על בעלי החיים בהם.
- **ישוו** את תמונת החי והצומח הנוכחית לתמונת החי והצומח בעבר.
- **יעלו השערות** בנוגע לסיבות לשינוי בתמונת החי והצומח.
- **יכירו** את מקורות המים הטבעיים בהר ובבקעה.
- **ישוו** בין סוגי המעיינות השונים.
- **יסבירו** את הגורמים להיווצרות מעיינות עין גדי.
- **ישוו** בין דרכי הניצול של מקורות המים בהווה לדרכי ניצולם בעבר.
- **יסבירו בשטח** את דרכי ניצול מקורות המים השונים.
- **יכירו** את שיטות החקלאות המסורתית בהר ואת מאפייניה.
- **יסבירו** את השיטות השונות לפתרון בעיית סחיפת הקרקעות.
- **ישוו** בין החקלאות המודרנית לחקלאות המסורתית בהר ובמדבר.
- **יכירו בשטח** את סוגי החקלאות המסורתית ואת מרכיביה.
- **יסבירו** את הסכנות המאיימות על החורש הטבעי.
- **יסבירו** את ההשלכות של הפיתוח בהר על הטבע והסביבה.
- **יסבירו** את ההשלכות של דרכי שימור האתרים והסביבה על גורמים שונים בהר.
- **יעריכו** את דרכי השימור השונות.
- **יסבירו** את הגורמים לסכנות הזיהום של הקרקע ושל מקורות המים בהר.
- **יסבירו** את ההשלכות של זיהום מקורות המים והקרקע.
- **יסבירו** את הטענות בעד ונגד ניצול מי מעיין עין גדי.
- **יסבירו** את הגורמים להיווצרות ים המלח.

- **יסבירו** את הגורמים לשינויי המפלס.
- **יסבירו** את תהליכי שקיעת החומרים השונים בים המלח.
- **יסיקו** מתנאי המיקום הייחודיים של ים המלח באשר ליתרונות הכלכליים בדרך ההפקה של אוצרותיו.
- **יישמו את הידע** בנושא התנאים הטבעיים באזור כדי לציין מהם היתרונות הכלכליים בדרכי ההפקה של אוצרות ים המלח.
- **יעלו טענות** בדבר התרומה הכלכלית או הנזק הסביבתי של מפעלי ים המלח.

הערות דידיקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	מוקדי תוכן, סוגיות ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
	<p>השוואה: ישוו בין חלקים שונים בהר מבחינת האקלים, דוגמה: האקלים בהרי יהודה מאופיין בטמפרטורות גבוהות וכמות משקעים קטנה ביחס לכרמל.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשוני האקלימי בין אזורי ההר, דוגמה: הרי יהודה הם בעלי טמפרטורות גבוהות יותר וכמות משקעים קנה יותר מהכרמל בגלל היותם דרומיים יותר ורחוקים יותר מהים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות מדבר יהודה. דוגמה: הירידה של האוויר מההר מזרחה גורמת לעלייה בלחץ האוויר ולכן להתחממות</p>	<p>- מגוון אקלימי באזור ההר – גורמים והשלכות</p> <p>- הגורמים להיווצרות מדבר יהודה – מדבר בצל הגשם</p>	<p>ב. מאפייני טבע ונוף</p> <p>1. אקלים (2 שעות)</p>

	<p>ולכן להתייבשות.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים הפנימיים שעיצבו את נוף ההר. דוגמה: לחצים בקרום כדור הארץ גרמו לקימוט. השוואה: ישוו בין סלעי המשקע השונים על פי תכונותיהם, דוגמה: קשיות – סלע קירטון רך יותר מסלע גיר.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההבדלים בין סלעי המשקע השונים מבחינת ביטויים בנוף. דוגמה: סלעים קשים יוצרים נוף מצוקי. יישום: יישמו את הנלמד בכיתה לגבי הנראה בשטח, דוגמה: גבעות עגלגלות מעידות על סלע רך.</p>	<p>- תהליכים פנימיים שעיצבו את נופו של האזור</p> <p>- ההבדלים בין תכונות סלעי המשקע השונים באזור (גיר, דולומיט, קירטון, חוואר, צור, תצורת הלשון) וביטויים בנוף</p> <p>לִימוּד בשטח להכרת המבנה הגיאולוגי וסוגי הסלעים חֲתָכִים: חתך מערב מזרח – מהשפלה למדבר יהודה (קער – קמר – קער – שבר)</p>	<p>2. מבנה ומסלע (2 שעות)</p>
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי. דוגמה: כמות משקעים גבוהה גורמת להמסה מוגברת. זיהוי ושימוש: יזהו ויכנו בשם את תופעות הקרסט השונות, דוגמה: טרשוניים.</p>	<p>- הגורמים להיווצרות הנוף הקרסטי ומאפייניו</p> <p>לִימוּד בשטח להכרת הנוף הקרסטי העילי והסמוי (טרשוניים, דולינה, בולען, קמין, מערה, נטיפים וזקיפים ומעיין פועם)</p>	<p>3. נופים קרסטיים וקרקעות (3 שעות)</p>
		<p>אתרים לביקור: מערת אבשלום, עין מבוע, עפרה, נחל פיראן</p>	

	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים שיוצרים את סוגי הקרקעות השונים. דוגמה: קרקע טרה רוסה נוצרת בהמסה מסלעי גיר קשים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של תכונות הקרקע השונות על האפשרויות להשתמש בהן לעיבוד חקלאי. דוגמה: רנדזינה היא קרקע דלה אך קלה לעיבוד.</p> <p>השוואה: ישוו בין סוגי הקרקע השונים על פי תכונותיהן, דוגמה: ספיחת מים – קרקע גרומוסול סופחת כמות מים גדולה יותר מהקרקעות האחרות ולכן היא קרקע כבדה.</p>	<p>- סוגי הקרקעות (טרה רוסה, רנדזינה, גרומוסול) – תפוצתן תכונותיהן והשלכותיהן החקלאיות</p>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה, הסקה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על חבלי הצומח ויסיקו באשר להשפעתם על אופי הצומח בחבל, דוגמה: האקלים הים-תיכוני בו החורף קצר וגשום והקיץ ארוך ויבש יוצר צומח ירוק-עד.</p> <p>הפקת מידע ממפה: הלומדים יפיקו מידע ממפות</p>	<p>- הגורמים המשפיעים על היווצרותם של חבלי הצומח</p> <p>- תפוצת חבלי הצומח בהר המרכזי</p>	<p>4. הצומח הטבעי (4 שעות)</p>

	<p>צומח כדי לקבוע את תפוצת חבלי הצומח בהר.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הים-תיכוני לדוגמה: צמחים בעלי עלים קשים וקוצניים כהתאמה לחום וליובש.</p> <p>השוואה: ישו את התנאים והמאפיינים של השלבים השונים בטור הסוקצסיוני, דוגמה: גריגה מאופיינת בצמחים גבוהים יותר (שיחים) שמטילים צל רחב יותר על הקרקע משלב הבתה שמאופיין בצמחים נמוכים יותר (בני שיח).</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בכל שלב בטור הסוקצסיוני, לדוגמה: ככל שהשלב מאופיין בטיפוס צומח גבוה יותר כך כמות החומרים האורגניים בקרקע עולה ומאפשרת התפתחות צומח עשיר יותר.</p> <p>טיעון: יעלו טיעונים מנומקים לגבי סוגיה השנויה במחלוקת, לדוגמה: קיומם של עצי אלון מפותחים באתרים קדושים – שריד לצומח שהיה או טיפוח של האדם.</p>	<p>- התנאים האקלימיים והפיזיים בחבל הים תיכוני והשפעתם על הצומח</p> <p>- מהלך התפתחות הצומח (טור סוקצסיוני) בחבל הים תיכוני (חברת חלוץ – עשבוניים, בתה, גריגה, חורש, יער)</p> <div data-bbox="943 1209 1592 1358" style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון חברת השיא (קליימקס) בחבל הים תיכוני – חורש או יער?</p> </div>	
--	--	---	--

<p>ראוי לשים לה להבדלים בין הצומח הטבעי לבין חורשות נטועות כמו שקיימות בגלבו.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: ינתחו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בחבל הערבות, המדברי והסודני, לדוגמה: כמות המשקעים הנמוכה באזור הגלבו יוצרת גריגה כחברת שיא.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות נאות מדבר, לדוגמה: קיומם של מעיינות גדולים במדבר יהודה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים המשפיעים על אופיו של הצומח בנאות המדבר, לדוגמה: כמות המים הרבה ביחד עם הטמפרטורה הגבוהה מאפשרים התפתחות של צומח ירוק עד..</p>	<p>- התנאים האקלימיים והפיזיים בחבל הערבות, בחבל המדברי ובחבל הסודני והשפעתם על הצומח</p> <p>- הגורמים הייחודיים להיווצרותן של נאות המדבר ומאפייני הצומח בהן</p>	
<p>השתנות חברות הצומח חלה גם בחתך מצפון לדרום</p>	<p>זיהוי ושיום: יזהו ויכנו בשם את חברות הצומח השונות, דוגמה: חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית.</p> <p>השוואה: ישו בין חברות הצומח מבחינת תכונותיהן, דוגמה: חברת החרוב ואלת המסטיק יוצרת תצורת צומח של יער פתוח בעוד חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית יוצרת תצורת צומח של חורש סבוך).</p>	<p>לימוד בשטח להכרת חברות הצומח בהר ובבקעה: אתרים לביקור:</p> <p>□ חתך צומח ממערב למזרח – שפלת יהודה (חברת החרוב המצוי ואלת המסטיק), הרי יהודה (חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית), ספר המדבר (על גיר קשה) (חברת סירה קוצנית ושלהבית קצרת שיניים), (על קרטון) (חברת שברק מצוי ולענת המדבר), רמת המדבר (חברת מלחית אשונה, אשליל שעיר ואוכס מדברי), צומח המצוקים והקניונים של נחלי מדבר יהודה (חברת כתלה חריפה), מתלול (מצוק) ההעתקים (חברת זוגן השיח ואשליל שעיר), באפיקי הנחלים (חברת שיטה סלילנית, רתם המדבר ומלוח קיפח), נאות המדבר (חברת קנה מצוי, עב קנה שכיח, סוף מצוי, סמר חד, מורינגה רותנית, סלבדורה פרסית, צפצפת הפרת ופתילת המדבר הגדולה)</p> <p>□ הצומח בסוגי קרקעות שונים – טרה רוסה (חברת האלון המצוי והאלה הארץ-ישראלית – נחל קטלב), רנדיינה אפורה (חברת</p>	

		<p>אורן ירושלים – חורשת המסרק, חברת הקטלב המצוי – הר הטייסים</p>	
<p>מקורות המידע: התנ"ך, מקורות חז"ל, ממצאים ארכיאולוגיים, יומני נוסעים וחוקרים (למשל: ה. ב. טריסטראם).</p>	<p>השוואה: ישו את התנאים והמאפיינים של בתי הגידול השונים מבחינת השפעתם על בעלי החיים בהם, דוגמה: המצוקים יוצרים סביבה מוגנת בעוד שבשטחים הפתוחים קשה למצוא מסתור ומחסה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים בבתי הגידול השונים על בעלי החיים בהם, לדוגמה: בשדות חקלאיים קיים מזון רב מאותו סוג – דבר שמביא לריבוי טבעי גבוה של מיני בעלי החיים שניזונים מממנו.</p> <p>השוואה: ישו את תמונת החי והצומח הנוכחית לתמונת החי והצומח בעבר, דוגמה: הדובים שהיו נפוצים בהר בעבר נכחדו.</p> <p>השערה: יעלו השערות בנוגע לסיבות לשינוי בתמונת החי והצומח, דוגמה: הכחדת הטורפים הגדולים, איסור הציד וקרבה לאדם הביאה לגידול ניכר באוכלוסיית חזירי הבר.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת דרכי ההתאמה של בעלי החיים בהר ובבקעה לבתי הגידול השונים: אתרים לביקור:</p> <ul style="list-style-type: none"> □ חורש ים תיכוני (חורבת סעדים, כרמל) – חזיר בר, ציפורי שיר □ מצוקים (מדבר יהודה) – עופות דורסים, שפן סלעים, יעל נובי, טריסטראמית □ נופים פתוחים (חורבת סעדים) – צבי ארץ-ישראלי, תן זהוב, שועל מצוי, עופות דורסים □ אזורים חקלאיים וקרבת אדם (שפלת יהודה) – נברן השדה, ציפורי שיר □ נופי מדבר – נמר, זוחלים <p>- תמונת החי והצומח בהר בעבר</p> <div style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center; margin-top: 20px;"> <p>סוגיה לסיכום: השוונות בין תמונת החי והצומח בהר ובבקעה בעבר לעומת ימינו וסיבותיה</p> </div>	<p>5. החי בהר ובבקעה (4 שעות)</p>

	<p>השוואה: ישו בין סוגי המעיינות על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, דוגמה: הדרך שבה נחשפים מי התהום – במעיין העתק מי התהום נחשפים בעקבות קו שבר, באחרים חשיפה על ידי תהליך בלייה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות מעיינות עין גדי, לדוגמה: מיקומו של ציר הקמר של הרי יהודה ממערב לקו פרשת המים גורם למי תהום רבים במדרונות המזרחיים של הרי יהודה.</p> <p>השוואה: ישו בין דרכי הניצול של מקורות המים בהווה לדרכי ניצולם בעבר על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, דוגמה: כמות המים – הטכנולוגיות המודרניות מאפשרות לנצל מקורות מים בעומק רב יותר מפני השטח.</p> <p>יישום: יסבירו בשטח את דרכי ניצול מקורות המים תוך יישום העקרונות שנלמדו בכיתה,</p>	<p>- מקורות המים הטבעיים – נגר עילי, אקוות (אקוויפר) ההר, מעיינות מסוגים שונים וההבדלים ביניהם (מעייין שכבה, מעייין העתק, מעייין קארסטי)</p> <p>- הגורמים להיווצרות מעיינות שופעים במדבר יהודה (מעייין עין גדי)</p> <p>- דרכי ניצול מקורות המים בעבר – בורות מים, בריכות אגירה, בארות, בארות שרשרת (פוגרות), נקבות במעיינות, אמות מים</p> <p>- דרכי ניצול מקורות המים בהווה – סכרים, קידוחים, הובלת מים ממרחק</p> <p>לימוד בשטח להכרת מקורות המים ודרכי ניצולם: אתרים לביקור: נחלי מדבר יהודה, שביל המעיינות, עין מבוע, בקעת פצאל (פוגרות), סכר בית זית, אמות המים לירושלים (בריכות שלמה,</p>	<p>6. מקורות המים ומפעלי מים בעבר ובהווה (3 שעות)</p>
--	--	---	---

	דוגמה : פוגרות.	אמת הביאר, האמה התחתונה, האמה העליונה)	
	<p>העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות שונות לפתרון בעיית סחיפת הקרקעות, דוגמה: הקמת קירות בניצב למדרון כדי לבלום את הסחיפה.</p> <p>השוואה: ישו בין החקלאות המודרנית לחקלאות המסורתית בהר ובמדבר על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, דוגמה: מידת ההשפעה של התנאים הטבעיים – החקלאות המסורתית הושפעה יותר מהתנאים הטבעיים, ואילו אמצעי החקלאות המודרנית עשויים להפחית את השפעתם על ידי שימוש במיכון חקלאי.</p> <p>זיהוי ושיום: יזהו ויכנו בשם את סוגי החקלאות המסורתית ואת מרכיביה, דוגמה: טרסות.</p>	<p>- החקלאות המסורתית בהר: □ חקלאות בעל □ חקלאות שלחין – מערכת שלחין (נקבה), בריכת אגירה, תעלות, חלקות) □ מדרגות חקלאיות (טרסות) - שומרה □ מתקני ייצור – גת, בית בד</p> <p>- בעיית סחיפת הקרקעות בהר</p> <p>- חקלאות מדברית בעבר (אפרסמון, תמר, כופר)</p> <p>- חקלאות מודרנית בהר ובמדבר</p> <p>לִימוד בשטח להכרת החקלאות בעבר ובהווה:</p> <p>אתרים לביקור: שביל המעינות, שפלת יהודה, עין גדי, גוש עציון,</p>	<p>7. חקלאות בעבר ובהווה (3 שעות)</p>

		מוזיאון ישראל (ארכיון בבתא)	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הסכנות המאיימות על החורש הטבעי, לדוגמה: לחץ מרעה מדכא את קדקודי הצמיחה ויוצר "נוף מדוכא".</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של הפיתוח בהר על הטבע והסביבה, לדוגמה: פריצת דרכים חדשות ורחבות מבתרות את בתי הגידול של בעלי החיים בשטחים הפתוחים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של דרכי שימור האתרים והסביבה על גורמים שונים בהר, לדוגמה: הכרזה על שטחים כשמורות טבע מונעת פיתוח עתידי באותם שטחים.</p> <p>הערכה: יעריכו את דרכי השימור השונות על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: מידת האיזון בין צרכי הפיתוח לבין צורכי השימור.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה</p>	<p>- הסכנות המאיימות על בית הגידול של החורש הטבעי – שריפה, כריתה, בירוא, מרעה יתר (לחץ מרעה)</p> <p>- ההשלכות על הטבע והסביבה של הפיתוח בהר בעשורים האחרונים</p> <p>- דרכי שימור האתרים והסביבה בהר – חשיבותן והשלכותיהן</p> <p>- סכנות זיהום הקרקע ומקורות מים בהר – גורמים והשלכות</p>	<p>8. הסביבה והפיתוח בהר (3 שעות)</p>

	<p>ותוצאה: יסבירו את הגורמים לסכנות הזיהום של הקרקע ושל מקורות המים בהר, לדוגמה: הזרמת מי ביוב לנחלים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של זיהום מקורות המים והקרקע, לדוגמה: הפצת מחלות.</p> <p>טיעון: יעלו טענות בעד ונגד ניצול מי מעיין עין גדי, לדוגמה: ניצול המים גורם לפגיעה של ממש בנוף הייחודי של שמורת עין גדי.</p>	<div style="border: 1px solid black; padding: 10px; width: fit-content; margin: auto;"> <p>פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון ניצול מקורות המים מול שמירת הטבע והנוף – מעיין עין גדי כחקר מקרה</p> </div>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להיווצרות ים המלח, לדוגמה: תזוזת הלוחות.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשינויי המפלס, לדוגמה: שינויים אקלימיים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את תהליכי שקיעת החומרים השונים בים המלח, לדוגמה: אידוי.</p> <p>הסקה: יסיקו מתנאי המיקום הייחודיים של ים המלח באשר ליתרונות הכלכליים בדרך</p>	<p>- הגורמים להיווצרות ים המלח</p> <p>- הגורמים והעדויות לשינויי המפלס בים המלח במהלך השנים</p> <p>- תהליכי היווצרות המשקעים (סדימנטים) בים המלח</p> <p>- אוצרות ים המלח – היתרון הכלכלי בדרך הפקתם הודות לתנאי מיקומם הייחודיים</p>	<p>9. ים המלח (2 שעות)</p>

ההפקה של אוצרותיו,
דוגמה: תנאי היובש שבאזור
מאפשרים להפיק את האוצרות
בבריכות אידוי ללא צורך
במקורות אנרגיה אחרים.

יישום:

יישמו את הידע בנושא
התנאים הטבעיים באזור כדי
לציין מהם היתרונות
הכלכליים בדרכי ההפקה של
אוצרות ים המלח,
דוגמה: באזור חס וצחיח
האוויר יבש, מאפיין זה ניתן
לנצל לאידוי מי הים בבריכות
אידוי.

טיעון:

יעלו טענות בדבר התרומה
הכלכלית או הנזק הסביבתי
של מפעלי ים המלח,
לדוגמה: עליית מפלס המים
באגן הדרומי מסכנת את
המשך קיומם של המלונות
באזור.

פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון
מפעלי ים המלח – תרומה חשובה לכלכלה או
פגיעה בסביבה

ג. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – עד לסוף התקופה הצלבנית

מטרות:

- **יסיקו** מממצאי התרבות החומרית על התפתחות החברה האנושית.
- **יסבירו** את דרכי השימוש בכלים שמאפיינים את התקופות הפרהיסטוריות.
- **ישוו** בין אורח החיים של האדם לפני המהפכה החקלאית לבין אורח חייו בעקבותיה.
- **יסבירו** את ההשלכות של המהפכה החקלאית על אורח החיים של האדם.
- **יסיקו** מממצאי הפולחן בתקופה הכלקוליתית על אופי הפולחן.
- **יכירו בשטח** את האתרים והממצאים הפרהיסטוריים בהר.
- **ישחזרו בשטח** את אופי החיים בתקופות הפרהיסטוריות.
- **יסבירו** את התהליכים שהביאו לייסוד ולהתפתחות ערי הממלכה הכנעניות.
- **יסבירו** את התמונה הפוליטית באזור ההר כפי שעולה ממכתבי תל אל-עמרנה.
- **יכירו בשטח** את ממצאי ערי הממלכה הכנעניות ויציינו את אלו האופייניים לערים הכנעניות.
- **יכירו** את האירועים והפרשיות העקריות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה.
- **יסבירו** את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל **מנקודות מבט שונות**.
- **יסבירו** את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת השלכותיהם על מלכותו של שאול.
- **יסבירו** את הגורמים לפיצול הממלכה.
- **ישוו** בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל.
- **יכירו** את האירועים העיקריים בימי בית עמרי בממלכת ישראל.
- **יסבירו** את הגורמים למאבקים בין ממלכת יהודה וממלכת ישראל ואת השלכותיהם.
- **יסבירו** את הגורמים למאבקים של ממלכת יהודה וממלכת ישראל נגד המעצמות – ארם, אשור ובבל – ואת תוצאותיהם.
- **ישוו** בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מבחינת מאבקהן במעצמות.
- **ימיינו** את כלי הנשק, הביצורים והטקטיקות השונות בתקופת הברזל.
- **יכירו** את חיי היום יום והתרבות החומרית בתקופת הברזל.
- **יכירו בשטח** את ממצאי תקופת הברזל.

- **יסבירו** את הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ בימי שיבת ציון.
- **יכירו** את תחומיה ואופייה של פחוות יהד.
- **יכירו בשטח** את ממצאי שיבת ציון.
- **יכירו** את תפרוסת היישובים בהר בתקופה ההלניסטית הטרומ-חשמונאית.
- **יסבירו** את הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי.
- **ישוו** בין הצבא הסלווקי לצבא החשמונאי.
- **יכירו** את מהלכי הקרבות של החשמונאים במלחמתם נגד הצבא הסלווקי.
- **יסבירו** את מהלכי הקרבות החשמונאיים ואת תוצאותיהם.
- **יכירו** את ייחודה של העצמאות החשמונאית וביטויה בשטח.
- **יכירו** את תפרוסת היישובים היהודיים בהר בתקופה החשמונאית.
- **יסיקו** מהמגילות הגנוזות על אופייה של הכת שכתבה אותם.
- **יסיקו בשטח** מהממצאים החשמונאיים על אופי התקופה.
- **ימיינו** את ממצאי התקופה ההלניסטית לממצאים חשמונאיים ולמצאים הלניסטיים.
- **יכירו** את תפרוסת היישובים בהר במאה הראשונה לספירה.
- **יסבירו** את הגורמים לבנייה ההרודיאנית.
- **יסבירו** את הגורמים לבניית מבצרי המדבר בימי הבית השני ולהרחבתם.
- **ישוו** בין ארמונות המבצר השונים בשלהי ימי הבית השני.
- **יתארו** את המאפיינים של ארמונות המבצר השונים בשלהי ימי הבית השני.
- **יסבירו** את הגורמים להתמקדות השלב האחרון של המרד הגדול במבצרי המדבר.
- **יסבירו** את ההשלכות של דיכוי המרד הגדול על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה.
- **יכירו בשטח** את ממצאי שלהי ימי הבית השני.
- **יכירו** את העדויות להתיישבות רומית בכרמל.
- **יכירו בשטח** את ממצאי התקופה הרומית.
- **יכירו** את מערך הדרכים הרומיות בהר ובבקעה.

- **יכירו בשטח** את ממצאי הדרכים הרומיות.
- **יסבירו** את הסיבות לפרוץ מרד בר-כוכבא.
- **יסבירו** את ההשלכות של תוצאות מרד בר כוכבא על העם היהודי ועל היישוב היהודי ביהודה.
- **יכירו בשטח** את ממצאי מרד בר-כוכבא.
- **יעלו טיעונים** במחלוקת החוקרים בנושא היקפו של מרד בר-כוכבא.
- **ישוו** בין שלושת המרידות בשלטון הזר : המרד החשמונאי, המרד הגדול, מרד בר-כוכבא.
- **יסבירו** את הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל בתקופה הביזנטית.
- **יכירו בשטח** את ממצאי ההתיישבות היהודית בכרמל בתקופה הביזנטית.
- **יסבירו** את הגורמים להתיישבות היהודית בדרום הר חברון בתקופה הביזנטית.
- **ישוו** בין מאפייני היישובים היהודיים בדרום הר חברון לבין היישובים היהודיים בצפון הארץ בתקופה הביזנטית.
- **יכירו בשטח** את ממצאי ההתיישבות היהודית בדרום הר חברון.
- **יסבירו** את הגורמים להתפתחות תנועת הנזירות במדבר יהודה.
- **יכירו** את תפרוסת היישוב הנוצרי באזור ההר.
- **יכירו בשטח** את מאפייני המנזרים הנוצריים.
- **ישוו** בין סוגי המנזרים השונים – לאורה וקוינוביון.
- **יסבירו** את הגורמים להתפתחות בית לחם למרכז דתי נוצרי.
- **ישוו** את החברה הפרנקית לחברות אחרות.
- **יכירו בשטח** את מאפייני ההתיישבות הצלבנית.

הערות דיזקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	מוקדי תוכן, סוגיות ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
	הסקה : יסיקו ממצאי התרבות	- התפתחות התרבות החומרית (למשל: כלי צור , אבני יד)	ג. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר 1. התקופות הפרהיסטוריות (3 שעות)

	<p>החומרית על התפתחות החברה האנושית, לדוגמה: יצירת כלים עדינים יותר וייעודיים מעידה על שכלול טכנולוגי.</p> <p>שאלת שאלות: יעלו שאלות בנוגע לשימוש שנעשה בכלים שמאפיינים את התקופות הפרהיסטוריות, לדוגמה: כיצד השתמשו בכלי מסוים.</p> <p>השוואה: ישו בין אורח החיים של האדם לפני המהפכה החקלאית לבין אורח חיו בעקבותיה על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: מגורים – מאורח חיים נוודי למגורי קבע.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של המהפכה החקלאית על אורח החיים של האדם, לדוגמה: כיוון שהחקלאות תלויה באדמה – ראשית סכסוכי הקרקע בין חברות אנושיות שונות הייתה על הבעלות על האדמה.</p> <p>הסקה: יסיקו מממצאי הפולחן בתקופה הכלקוליתית על אופי הפולחן, לדוגמה: הממצאים במקדש עין גדי מעידים על קיומו של פולחן מרכזי.</p>	<p>- השינויים באורח החיים של האדם בעקבות המהפכה החקלאית בתקופה הניאוליתית</p> <p>- התפתחות הפולחן בתקופה הכלקוליתית</p>	
--	---	--	--

<p>נושא מערות הכרמל יכול להילמד גם במסגרת יחידת מישור החוף.</p>	<p>יישום: יישמו בשטח את הנלמד בכיתה להסקת מסקנות מממצאים. לדוגמה: הסקת מסקנות מהממצאים על אופי החיים בתקופה.</p> <p>מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי לשחזר את אופי החיים בתקופות הפרהיסטוריות, לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל הממצאים במערות הכרמל כדי לשחזר את אורח החיים בתקופות האבן בכרמל.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת האתרים והממצאים הפרהיסטוריים בהר</p> <p>אתרים לביקור: מערות הכרמל, נחל קנה, המקדש הכלקוליתי בעין גדי, תצוגת הפרהיסטוריה במוזיאון ישראל.</p>	
<p>לתקופות הקדומות יש שני שמות: האחד – שם מדיני (כנעני, ישראלי) והשני – שם של תרבות חומרית (ברונזה ברזל).</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את התהליכים שהביאו לייסוד ולהתפתחות ערי הממלכה הכנעניות, לדוגמה: העיר מספקת שירותי פולחן למרחב הכפרי תמורת אספקת מזון.</p> <p>הסקה: יסיקו ממכתבי תל אל-עמרנה על התמונה הפוליטית באזור, לדוגמה: התרופפות השלטון המצרי.</p> <p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ערי הממלכה הכנעניות ויציינו את</p>	<p>- מאפייני ערי הממלכה הכנעניות והתהליכים שהביאו לייסודן ולהתפתחותן</p> <p>- התמונה הפוליטית באזור ההר כפי שעולה ממכתבי תל אל-עמרנה</p> <p>לימוד בשטח להכרת ממצאי ערי הממלכה הכנעניות</p> <p>אתרים לביקור: תל גזר, תל שילה, תל ירמות, תל בית שמש, תל רומיידה, חירבת מרג'מה, גבעון העתיקה, תל</p>	<p>2. תקופת הברונזה (2 שעות)</p>

	אלו האופייניים לערים הכנעניות,, לדוגמה: חומות.	לכיש, קברי פיר	
<p>נושא פיצול הממלכה נלמד גם בנושא ירושלים ובזיקה לעיר עצמה.</p>	<p>העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל מנקודות מבט שונות, לדוגמה: כיבוש הארץ כולה קדם להתנחלות.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים ואת השלכותיהם על מלכותו של שאול, לדוגמה: היתרון הטכנולוגי הפלשתי אפשר להם להשתלט על אזור ההר, נסיבות אלו הביאו לאחוד שבטי ישראל בהנהגתו של שאול.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפיצול הממלכה, לדוגמה: מיסוי גבוה.</p> <p>השוואה:</p>	<p>- כיבוש והתנחלות: אירועים ופרשיות במהלך כיבוש ארץ כנען וההתנחלות בה</p> <div data-bbox="952 555 1579 831" style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון</p> <p>המחלוקת בין החוקרים בשאלת תהליך ההתנחלות של שבטי ישראל בארץ כנען</p> </div> <p>- המאבקים בין שבטי ישראל לפלשתים על השליטה בהר ומלכותו של שאול</p> <p>- הגורמים לפיצול הממלכה והשונויות באופיין של ממלכת ישראל ושל ממלכת יהודה:</p> <ul style="list-style-type: none"> □ עיר בירה קבועה לעומת עיר בירה מתחלפת □ שושלת אחת לעומת שושלות רבות □ אימפריה אזורית לעומת מדינה קטנה □ ריכוז פולחן לעומת ריבוי אתרי פולחן 	<p>3. תקופת הברזל (5 שעות)</p>

	<p>ישו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל על פי הקריטריונים – עיר הבירה, השושלת, העוצמה והפולחן, לדוגמה: לממלכת ישראל עוצמה של אימפריה אזורית לעומת זאת ממלכת יהודה הייתה חסרת השפעה במרחב.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים בין הממלכות ואת השלכותיהם, לדוגמה: ניסיונותיה של ממלכת ישראל לצור על ירושלים מביאים את אסא מלך יהודה לכרות ברית עם בן-הדד הארמי שתקף את ממלכת ישראל.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למאבקים של הממלכות נגד המעצמות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: האשורים תוקפים את ממלכת יהודה בעקבות מרד, מצליחים לכבוש חלקים רבים של הממלכה, אך לא מצליחים לכבוש את ירושלים ובכך מחזקים את ביטחון ממלכת יהודה בכוחה.</p> <p>השוואה: ישו בין ממלכת יהודה לממלכת ישראל מבחינת מאבקהן במעצמות על פי קריטריונים שיוצרו על ידי הלומדים,</p>	<p>- ימי בית עמרי בממלכת ישראל</p> <p>- המאבקים בין ממלכת יהודה לבין ממלכת ישראל – גורמיהם והשלכותיהם</p> <p>- הגורמים למאבקהן של ממלכת ישראל (נגד הארמים והאשורים) ושל ממלכת יהודה (נגד אשור ובבל) - תוצאותיהם והשלכותיהם</p>	
--	--	--	--

<p>תבליט לכיש הוא מקור טוב לדיון בנושאים אלו</p> <p>הרשימה כוללת אתרים רבים – אך לא את כל האתרים האפשריים. הנגישות לחלק מהאתרים כפופה לתיאום.</p> <p>נושא השומרונים נלמד כפרק בפני עצמו בהמשך.</p>	<p>לדוגמה: בתוצאות ובהשלכות – ישראל נחרבה בידי האשורים הגלו בהצלבה, יהודה נחרבה על ידי הבבלים הגלו הגליה חד-כיוונית ובכך אפשרו את שיבת ציון.</p> <p>מיון: ימיינו את כלי הנשק, הביצורים והטקטיקות השונות לפי קריטריונים שייקבעו על ידי הלומדים, לדוגמה: תנועה בלילה – מלחמת גדעון ומלחמת גבעון.</p> <p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי תקופת הברזל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בית ארבעת המרחבים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ, לדוגמה: המאבק בין שבי ציון לבין העם הנותר.</p>	<p>- מאפייני אמנות המלחמה בתקופת הברזל: <ul style="list-style-type: none"> □ כלי נשק □ ביצורים □ טקטיקות צבאיות □ "בתחבולות תעשה לך מלחמה" – עדויות מהתנ"ך (ספרי יהושע ושופטים) </p> <p>- חיי היום יום והתרבות החומרית בתקופת הברזל: <ul style="list-style-type: none"> □ בית ארבעת המרחבים □ תכנון עירוני – ביצורים ושערים □ מערות קבורה □ כבשני סיד □ מפעלי מים </p> <p>לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת הברזל</p> <p>אתרים לביקור: תל גזר, תל שילה, תל בית שמש, תל רומיידה, תל לכיש, תל עזקה, תל שוכה, עמק האלה, מערת עדולם, עין גדי, בין צרעה ואשתאול, שומרון, מבצר האלה (חירבת קייאפה), אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל</p> <p>- הסיבות לקשיים בחידוש החיים בארץ ישראל בתחומים שונים: השיבה לארץ, הקמת בית המקדש, נהלים תקינים של החיים הדתיים, החברתיים והכלכליים</p>	<p>4. שיבת ציון (2 שעות)</p>
---	---	--	------------------------------

<p>כדאי להכיר את המטבעות שנשתמרו מתקופה זו – למעשה אלו המטבעות הקדומים ביותר המצויים ברשותנו.</p>	<p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי שיבת ציון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מטבעות.</p>	<p>- פחוות יהד (יהוד מדינתא) - תחומיה ואופייה לימוד בשטח להכרת ממצאי תקופת שיבת ציון אתרים לביקור: רמת רחל, אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל</p>	
<p>יש להתייחס גם לאדומאה ולהתיישבות של האדומים בדרום הרי יהודה.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי, לדוגמה: גזירות אנטיוכוס. השוואה: ישוו בין הצבא הסלווקי לצבא החשמונאי על פי הקריטריונים אלו: ארגון, כלי נשק, טקטיקה, לדוגמה: טקטיקה – הצבא הסלווקי הפעיל כוח סדיר וגדול, ואילו הצבא החשמונאי נלחם לוחמה זעירה. מיזוג: ימזגו מידע ממקורות שונים כדי להסביר את מהלכי הקרבות ואת תוצאותיהם, לדוגמה: מיזוג המידע על התנאים הטבעיים ועל ההבדלים בין הצבאות.</p>	<p>- תפרוסת היישובים בהר בתקופה ההלניסטית הטרומ-חשמונאית - הגורמים לפרוץ המרד החשמונאי - ההבדלים בין הצבא הסלווקי לבין הכוחות החשמונאיים - מהלכי הקרבות של החשמונאים במלחמתם נגד הצבא הסלווקי לימוד בשטח להכרת אתרי קרבות החשמונאים ומהלכיהם אתרים לביקור: אמאוס, פארק איילון, בית חורון, מעלה לבונה, בית צור, חירבת זכריה, גבעון החדשה</p>	<p>5. התקופות ההלניסטית והחשמונאית (4 שעות)</p>

<p>נושא הכיתות נלמד כרקע ביחידת ירושלים</p> <p>בהיכל הספר מוצגות המגילות הגנוזות וממצאים נוספים מהאתר</p>	<p>הסקה: יסיקו מהמגילות הגנוזות על אופייה של הכת שכתבה אותם, לדוגמה: חיי שיתוף כלכליים.</p> <p>הסקה: יסיקו מהממצאים החשמונאיים על אופי התקופה, לדוגמה: מהמבנים השלטוניים החשמונאיים אפשר להקיש על עצמאות מדינית.</p> <p>מיון: ימיינו את ממצאי התקופה לממצאים חשמונאיים ולממצאים הלניסטיים על פי העקרונות שנלמדו בכיתה, לדוגמה: ממצאים בעלי אופי אלילי מייצגים התיישבות הלניסטית.</p>	<p>- ייחודה של העצמאות החשמונאית וביטויה בשטח</p> <p>- תפרוסת היישובים היהודיים בהר בתקופה החשמונאית</p> <p>- כיתות ים המלח – מאפייני אמונתן, אורחות חייהן ומנהגייהן, כפי שעולה מהמגילות הגנוזות (סרך היחד ומלחמת בני אור ובני חושך)</p> <p>לימוד בשטח להכרת האתרים החשמונאיים וההלניסטיים בהר</p> <p>אתרים לביקור: מבצרי המדבר (הורקניה, סרטבה), ארמונות החורף ביריחו, אמות המים בנחל פרת, שומרון, חירבת אל-עומדאן, מרשה, קומראן, היכל הספר</p>	<p>6. שלהי ימי הבית השני (4 שעות)</p>
<p>הבנייה ההרודיאנית ומאפייניה האדריכליים נלמדים במסגרת יחידת ירושלים.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבנייה ההרודיאנית, לדוגמה: רצון להאדיר את שמו של הורדוס.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לבניית</p>	<p>- תפרוסת היישובים בהר במאה הראשונה לספירה</p> <p>- הבנייה ההרודיאנית בערי ההר המרכזיות (שומרון, חברון, ארמונות החורף ביריחו)</p> <p>- הגורמים לבניית מבצרי המדבר בידי הורדוס ולהרחבתם</p>	

מבצרי המדבר ולהרחבתם,
לדוגמה: החשש של הורדוס
מתקיפה על ידי גורמים
פנימיים.

השוואה:

ישוו בין ארמונות המבצר על
פי קריטריונים שיוצעו בידי
הלומדים,
לדוגמה: בשניהם השתמשו
בטכנולוגיות בנייה מתקדמות;
הבדל בצורה – להרודיון מתאר
עגול, למצדה צורה מוארכת.

הסקה:

יסיקו מהשוואת ארמונות
המבצר על המאפיינים של
ארמונות אלו,
לדוגמה: דאגה למקורות מים
זמינים.

**זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה
ותוצאה:**

יסבירו את הגורמים
להתמקדות השלב האחרון של
המרד במבצרי המדבר,
לדוגמה: המבצרים היו זמינים
למורדים.

**זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה
ותוצאה:**

יסבירו את ההשלכות של דיכוי
המרד הגדול על העם היהודי
ועל היישוב היהודי ביהודה,
לדוגמה: למרות הפגיעה
החמורה בירושלים ובמקדש –
יש המשכיות לקיומו של העם
היהודי ולהתיישבות ביהודה.

זיהוי:

- אופיים של **ארמונות המבצר** של הורדוס – מצדה, הרודיון

- דיכוי של **המרד הגדול** והשלכותיו

דיון נרחב בנושא ההשלכות
של דיכוי המרד הגדול נכלל
ביחידת ירושלים.

	<p>יזהו בשטח את ממצאי שלהי ימי הבית השני על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: ארמונות.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת האתרים משלהי ימי הבית השני</p> <p>אתרים לביקור: מבצרי המדבר (מצדה, הרודיון), ארמונות החורף ביריחו, שומרון, מערת המכפלה, קומראן.</p>	
<p>מאפייני הבנייה הרומית בתקופה זאת נלמדים במסגרת ירושלים – היחידה הראשונה.</p>	<p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי התקופה הרומית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מרחצאות.</p> <p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי הדרכים הרומיות על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אבני מיל.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הסיבות לפרוץ מרד בר-כוכבא, לדוגמה: איסור ברית המילה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של תוצאות מרד בר כוכבא על העם היהודי ועל היישוב</p>	<p>- עדויות להתיישבות רומית בכרמל – עין צור, שוני</p> <p>לימוד בשטח להכרת העדויות להתיישבות הרומית בכרמל</p> <p>אתרים לביקור: עין צור, שוני</p> <p>- מערך הדרכים הרומיות בהר ובבקעה</p> <p>לימוד בשטח להכרת מאפייני הדרכים הרומיות – אבני מיל, אבני שפה, ריצוף ומדרגות</p> <p>מרד בר-כוכבא</p> <ul style="list-style-type: none"> □ מקורות המידע וממצאים ארכיאולוגיים (מדרשי חז"ל ומקורות היסטוריים-דיוקסיוס □ הסיבות לפרוץ המרד □ ההכנות למרד – מערכות מסתור □ היקפו וביטויו בשטח □ תוצאות המרד והשלכותיו – מערות מפלט 	<p>7. התקופה הרומית המאוחרת (4 שעות)</p>

<p>ביקור בחלק מהמערות הוא סיוור אתגרי הדורש אישורים ביטחוניים ובטיחותיים.</p>	<p>היהודי ביהודה, לדוגמה: מעבר מוסדות ההנהגה לגליל. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי מרד בר-כוכבא על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: מערכות מסתור.</p> <p>טיעון: יעלו טיעונים במחלוקת החוקרים בנושא היקפו של המרד, לדוגמה: קיומן של מערכות מסתור גם בצפון.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת ממצאים ואתרים מתקופת מרד בר-כוכבא</p> <p>אתרים לביקור: חרבת מדרס, חרבת חזן, מערות שפלת יהודה, מערות מדבר יהודה: מערות מורבעת, נחל משמר, מערות האגרות, מערות ואדי דליה, מוזיאון ישראל – היכל הספר</p> <div data-bbox="981 571 1608 849" style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון</p> <p>חילוקי דעות בין החוקרים באשר להיקף מרד בר-כוכבא – האם התרחש גם בצפון הארץ?</p> </div>	
	<p>השוואה: ישוו בין שלושת המרידות על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: ברמת הארגון – מרד בר-כוכבא הוא המאורגן ביותר, המרד הגדול הוא הפחות מאורגן.</p>	<p>- סוגיה לסיכום: הקווים הדומים והשונים של שלושת המרידות יהודיות בשלטון הזר: המרד החשמונאי, המרד הגדול, מרד בר-כוכבא</p>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל, לדוגמה: היותו של הכרמל אזור שוליים פנוי מהתיישבות.</p>	<p>- הגורמים להתיישבות היהודית בכרמל ואופייה</p> <p>לימוד בשטח להכרת ההתיישבות היהודית בכרמל</p>	<p>8. התקופה הביזנטית בהר (5 שעות)</p>

	<p>זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בכרמל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: בתי כנסת.</p>	<p>אתרים לביקור: עוספיא, סומקה</p>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות היהודית בדרום הר חברון, לדוגמה: דחיקת היהודים מהאזורים המרכזיים של הארץ לשוליים. השוואה: ישוו בין מאפייני היישובים היהודיים בדרום הר חברון לבין היישובים היהודיים בצפון הארץ על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: צורת בתי הכנסת – בדרום הר חברון מבני רוחב, בצפון הארץ מבני אורך. זיהוי: יזהו בשטח את ממצאי ההתיישבות היהודית בדרום הר חברון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: תכנית העיר סוסיא.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתפתחות תנועת הנזירות במדבר יהודה, לדוגמה: קרבה לאתרים הקדושים לנצרות ביחד עם אפשרויות התבודדות.</p>	<p>- תפרוסת היישוב היהודי באזור דרום הר חברון לאחר מרד בר-כוכבא – הגורמים למיקומם</p> <p>- המאפיינים הייחודיים של העיר היהודית ומוסדותיה בדרום הר חברון</p> <p>לימוד בשטח להכרת העיר היהודית ומוסדותיה בתקופה</p> <p>אתרים לביקור: העיר היהודית סוסיא</p> <p>- הגורמים להתפתחות תופעת הנזירות הנוצרית במדבר יהודה (לאורה, קונוביוס)</p> <p>- תפרוסת היישוב הנוצרי באזור ההר</p>	

<p>ביקור באתרים מסוימים דורש תיאום ביטחוני מראש.. הביקור בחלק מהמנזרים הוא לבנים בלבד.</p>	<p>זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני המנזרים הנוצריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: לאורה. השוואה: ישוו בין סוגי המנזרים השונים – לאורה וקוינוביון על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: פיזור המבנים – הלאורה מורכבת ממבנה מרכזי ובסביבתו תאי התבודדות, הקוינוביון מורכב ממבנה אחד מקובץ. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתפתחות בית לחם למרכז דתי נוצרי, לדוגמה: המסורות בדבר הולדת ישו בסמוך לעיר.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת המיקום והמבנה של המנזרים הנוצריים במדבר יהודה</p> <p>אתרים לביקור: מנזר עין פארה ומנזר סנט ג'ורג' בנחל פרת, מנזר מרסבא בנחל קדרון, מנזר קרנטל מנזרי הירדן: דיר חג'לה</p> <p>- בית לחם – הסיבות להתפתחות העיר למרכז דתי-רוחני-נוצרי</p>	
<p>התקופה המוסלמית הקדומה (התקופה הערבית) תילמד בהמשך בצמוד לתקופה המוסלמית המאוחרת.</p>	<p>השוואה: ישוו את החברה הפרנקית לחברות אחרות על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: המבנה הפיאודלי הייחודי לחברה הפרנקית. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הצלבנית על פי הנלמד בכיתה,</p>	<p>- קווים ייחודיים של החברה הפרנקית</p> <p>- צורות ההתיישבות של הצלבנים (חוות מבוצרות ומנזרים)</p> <p>לימוד בשטח להכרת ההתיישבות הצלבנית</p>	<p>9. התקופה הצלבנית (2 שעות)</p>

	לדוגמה : חוות.	אתרים לביקור : נבי סמואל, חירבת לוחה, אבו-גוש, בית גוברין, צובא, עין חמד.	
--	----------------	--	--

ד. תולדות התיישבות האדם בבקעה ובהר – מהתקופות המוסלמיות ועד ימינו

מטרות:

- **ישוו** את ההר בתקופה המוסלמית לתקופות שקדמו לה.
- **יסבירו** את הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל.
- **יכירו** את תפרוסת היישובים הערביים בהר.
- **יכירו** את מאפייני הכפר הערבי ומבנהו החברתי.
- **יסבירו** את ההשלכות על הפיתוח של סוגי הבעלות השונים על הקרקע.
- **יסבירו** את ההשפעות של תנאי הסביבה על מאפייני החקלאות הערבית המסורתית.
- **יכירו בשטח** את מאפייני הכפר הערבי והחקלאות הערבית המסורתית.
- **יסבירו** את הגורמים לריבוי המקומות הקדושים בהר.
- **יכירו בשטח** את מאפייני האתרים הקדושים בהר.
- **יסבירו** את הגורמים לתמורות שחלות באוכלוסייה הנוצרית בהר.
- **יכירו** את מאפייני העיר הערבית בהר.
- **יכירו** את סוגי התעשייה הזעירה המסורתית בהר.
- **יכירו** את תולדות היישוב היהודי בהר.
- **יכירו בשטח** את מאפייני הערים הערביות והתעשייה הזעירה המסורתית.
- **יסבירו** את הגורמים לתהליכים בהר במאה ה-19.
- **יסבירו** את הגורמים לנטישת רוב היישובים הדרוזיים בכרמל.
- **ישוו** בין תולדות ההר במאה ה-19 לבין תולדות חלקיה האחרים של ארץ-ישראל בתקופה זו.
- **יכירו בשטח** את מאפייני ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר.
- **יסבירו** את הגורמים לרכישת קרקעות ולהתיישבות יהודית בהר בראשית העת החדשה.
- **יכירו בשטח** את מאפייני ההתיישבות היהודית בהר בראשית העת החדשה.
- **ישוו** את תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בתחילת תקופת המנדט לתפרוסת היישובים בסופה של התקופה ובאזור אחר.
- **יסבירו** את הגורמים למשיכת ההתיישבות הציונית להר ואת הגורמים לדחייתה.

- **יסבירו** את השפעת מאורעות תרפ"ט על ההתיישבות היהודית בהר.
- **יסבירו** את השפעת מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט על ההתיישבות היהודית בכרמל.
- **יכירו בשטח** את מאפייני ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה.
- **יסבירו** את הגורמים לחשיבותו של הכרמל כאתר אימונים לכוחות היישוב היהודי.
- **יכירו בשטח** את מאפייני אתרי האימונים בכרמל.
- **יסבירו** את השפעת הטופוגרפיה והמפה היישובית על אירועי קרבות מלחמת העצמאות בדרך לירושלים.
- **יסבירו** את הגורמים לנפילת רוב היישובים וגושי ההתיישבות המבודדים בהר במלחמת העצמאות.
- **יסבירו** את השפעת תנאי השטח על תוצאות קרבות מלחמת העצמאות לעצירת פלישת צבאות ערב בהר.
- **יסבירו** את השפעת קרבות מלחמת העצמאות על קביעת תוואי הגבול בגלבו.
- **יכירו בשטח** את מאפייני אתרי הקרבות ו**ישחזרו בשטח** את מהלכיהם העיקריים.
- **יסבירו** את השפעת קליטת העלייה הגדולה בשנותיה הראשונות של המדינה על התיישבות בהר.
- **יסבירו** את הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים בשנותיה הראשונות של המדינה ולתפרוסתם.
- **יכירו בשטח** את מאפייני יישובי פרוזדור ירושלים בשנותיה הראשונות של המדינה.
- **יסבירו** את השפעת התנאים הטבעיים על מהלכי הקרבות במלחמת ששת הימים.
- **יכירו בשטח** את מאפייני אתרי הקרבות במלחמת ששת הימים ו**ישחזרו** את מהלכיהם העיקריים.
- **יסבירו** את הגורמים למלחמת ההתשה ולאופייה הייחודי.
- **יכירו בשטח** את מאפייני אתרי הקרבות במלחמת ההתשה ו**ישחזרו** את מהלכיהם העיקריים.
- **יסבירו** את המניעים להתיישבות ביהודה ושומרון לאחר מלחמת ששת הימים.
- **יסבירו** את הגורמים לשלבים השונים בהתיישבות בהר לאחר מלחמת ששת הימים.
- **יכירו** את המאפיינים הייחודיים של המתישבים ביהודה ושומרון ובבקעה.
- **יכירו** את סוגי היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה ותפרוסתם.
- **יכירו** את הבסיס הכלכלי של היישובים ביהודה ושומרון ובבקעה והתמורות שחלו בו.
- **יעלו אפשרויות שונות לפתרון** מדיני הנוגע ליהודה ולשומרון.
- **יעלו טענות** בעד ונגד ההתיישבות בהר.

<p>נושא הדרוזים בכללו נלמד בהרחבה במסגרת יחידת צפון.</p>	<p>השוואה: ישו את ההר בתקופה המוסלמית לתקופות שקדמו לה על פי קריטריונים שיוצגו בידי הלומדים, לדוגמה: במגוון האוכלוסייה – תהליך איסלמיזציה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל, לדוגמה: מדיניותו של פאחיר אל-דין אל-מעני השני.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשלכות של סוגי הבעלות השונים על הפיתוח, לדוגמה: אין תמריץ להשקעה בפיתוח קרקע מושעא מאחר ומעבדי הקרקע מתחלפים ברוטאציה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את ההשפעות של תנאי</p>	<p>- תמורות בהר בתקופות המוסלמיות:</p> <ul style="list-style-type: none"> □ תהליכי כיבוש ואיסלמיזציה של יישובי ההר □ חדירת שבטים ערביים □ הידרדרות יישובית □ מלחמה בין מזרע לשימון □ היחלשות השלטון המרכזי ועליית כוחם של שבטי הבדווים □ ראשית התגבשות המנהיגות הערבית המסורתית (משפחות עלמי, דגיאני, חוסייני) □ סכסוכים בין שבטי הקייס לשבטי הימן <p>- הגורמים להתיישבות הדרוזית בכרמל במאה ה-16</p> <p>- תפרוסת היישובים הערביים בהר</p> <p>- מאפייני הכפר הערבי ומבנהו החברתי (גלעין הכפר – קריה, כפרי בת: מזרעה, ח'ירבה, עיזבה)</p> <p>- סוגי הבעלות על הקרקע והשלכותיהם על פיתוח החקלאות בהר (מולך, מירי, וואקף, ג'יפטליק, מושעא, מתרוכה, מוואת)</p> <p>- מאפייני החקלאות הערבית המסורתית</p>	<p>1. התקופות המוסלמיות (4 שעות)</p>
--	--	---	--------------------------------------

<p>הביקור באתרים מותנה באישור ביטחוני.</p>	<p>הסביבה על מאפייני החקלאות הערבית המסורתית, לדוגמה: הטופוגרפיה ההררית מחייבת עיבוד חלקות קטנות. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני הכפר הערבי והחקלאות הערבית המסורתית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: גלעין הכפר, מערכת שלחין.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לריבוי המקומות הקדושים בהר, לדוגמה: הנוחות בקיומו של מקום קדוש נגיש. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני האתרים הקדושים בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: עצים קדושים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתמורות שחלות באוכלוסייה הנוצרית בהר, לדוגמה: ירידה בשיעור הנוצרים בגלל השינויים</p>	<p>לימוד בשטח להכרת המבנה והמאפיינים של כפרי ההר בתקופות המוסלמיות</p> <p>אתרים לביקור: אבו-גוש, צובא, סטאף, ליפתא, דלית אל-כרמל, עוספיא, חירבת שלאה</p> <p>- פולחן המקומות הקדושים בהר</p> <p>לימוד בשטח להכרת האתרים הקדושים בהר</p> <p>אתרים לביקור: נבי סמואל, מערת המכפלה, קבר רחל, נבי מוסא</p> <p>- מאפייני העיר הערבית בהר</p> <p>- סוגי התעשייה הזעירה המסורתית בהר (זכוכית, אבן, עץ זית, עור, צמר, קדרות, שמן זית, סבון, דיבס)</p> <p>- תולדות היישוב היהודי בהר – חברון כחקר מקרה</p> <p>- המיעוט הנוצרי בהר והתמורות שחלות בו עד ימינו</p>	
--	--	--	--

<p>כפוף לאישור ביטחוני</p>	<p>הפוליטיים. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני הערים הערביות והתעשייה הזעירה המסורתית על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: תעשיית הזכוכית.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת ערי ההר בתקופות המוסלמיות</p> <p>אתרים לביקור: חברון</p>	
<p>תקופה זאת כוללת גם את ראשית המאה העשרים עד לתקופת המנדט.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לתהליכים בהר במאה ה-19, לדוגמה: היותו אזור קשה לנגישות מביאה לאי פיתוח בהשוואה לאזור החוף. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לנטישת רוב היישובים הדרוזיים בכרמל, לדוגמה: סיומו של השלטון המצרי שמביא להתקפה ערבית על רוב היישובים הדרוזיים.</p>	<p>- תהליכי ההתיישבות בהר במאה ה-19</p> <p>- הגורמים לירידת מספר היישובים הדרוזיים בכרמל</p>	<p>2. המאה ה-19 (3 שעות)</p>

<p>כולל ניסיונות שלא צלחו</p>	<p>השוואה: ישו בין תולדות ההר במאה ה-19 לבין תולדות חלקיה האחרים של ארץ-ישראל בתקופה זו על פי קריטריונים שיוצעו בידי הלומדים, לדוגמה: במעורבות המעצמות – בהר כמעט ולא ניכרת מעורבות של המעצמות האירופאיות בשונה מירושלים.</p> <p>זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: כפרים דרוזיים נטושים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לרכישת קרקעות ולהתיישבות יהודית בהר, לדוגמה: גורמים ביישוב הישן שמעוניינים בפרודוקטיביזציה.</p>	<div data-bbox="952 272 1581 549" style="border: 1px solid black; padding: 10px; text-align: center;"> <p>פנים לכאן ולכאן – סוגיה לדיון</p> <p>ההר במאה ה-19 – בועה או בבואה</p> <p>לתהליכים בשאר חלקי ארץ-ישראל</p> </div> <p>לימוד בשטח להכרת ההתיישבות הדרוזית והערבית בהר במאה ה-19</p> <p>אתרים לביקור: עוספיא, דלית אל-כרמל, ח'ירבת שלאלה, אבו גוש</p> <p>- הגורמים לרכישות הקרקעות וההתיישבות היהודית בהר ובבקעה (מוצא, הרטוב, קריית ענבים, כפר אוריה, חוות חולדה, עטרות, יריחו – עמק עכור)</p>	
	<p>זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות היהודית בהר על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: התיישבות חקלאית.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת אתרי ההתיישבות היהודית בהר</p> <p>אתרים לביקור: מוצא, הרטוב, קריית ענבים, כפר אוריה, חוות חולדה</p>	

	<p>השוואה: ישו את תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בתחילת התקופה לתפרוסת היישובים בסופה של התקופה ובאזור אחר על פי הקריטריונים הבאים – ראשית התקופה וסופה, תפרוסת היישובים היהודיים והערביים, תפרוסת היישובים בהר ובמישור החוף, לדוגמה: באזור ההר היישובים הערביים ממשיכים להיות רוב לאורך כל התקופה, למרות הקמתם של גושי התיישבות יהודית, במישור החוף היישובים היהודיים הופכים לרוב במהלך התקופה.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למשיכת ההתיישבות הציונית להר ואת הגורמים לדחייתה, לדוגמה: גורם משיכה – הקרבה לירושלים, גורם דחייה – אזור צפוף בהתיישבות ערבית.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת מאורעות תרפ"ט על ההתיישבות היהודית בהר, לדוגמה: נטישת יישובים מעורבים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה:</p>	<p>- תפרוסת היישובים היהודיים והערביים בהר בראשית התקופה</p> <p>- גורמי משיכה ודחייה להתיישבות הציונית בהר</p> <p>- ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה (גוש עציון, מעלה החמישה, נווה יעקב, עטרות, רמת רחל, בית הערבה, חולדה, בית אורן, עין השופט, דליה)</p> <p>- מאורעות תרפ"ט והשפעתם על ההתיישבות היהודית בהר</p> <p>- מאורעות תרצ"ו תרצ"ט והשפעתם על ההתיישבות הציונית בכרמל – יישובי חומה ומגדל</p>	
--	---	---	--

	<p>יסבירו את השפעת מאורעות תרצ"ו – תרצ"ט על ההתיישבות היהודית בכרמל, לדוגמה: הקמת יישובי חומה ומגדל. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: שיקולי ביטחון בהתיישבות – גושי יישובים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לחשיבותו של הכרמל כאתר אימונים לכוחות היישוב היהודי, לדוגמה: היותו אזור מרוחק. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי האימונים בכרמל על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: שטחים מבודדים אך סמוכים ליישובים יהודיים.</p>	<p>לימוד בשטח להכרת אתרי ההתיישבות הציונית בהר ובבקעה</p> <p>אתרים לביקור: גוש עציון, מעלה החמישה, נווה יעקב, עטרות, רמת רחל, בית הערבה, חולדה, בית אורן, עין השופט, דליה</p> <p>- חשיבותו של הכרמל בתקופת מלחמת העולם השנייה (תכנית מצדה) כאתר אימונים וגיבוש של הכוח הצבאי לפני הקמת המדינה</p> <p>לימוד בשטח אתרי האימונים בכרמל</p> <p>אתרים לביקור: גיוערה</p>	
<p>נושא זה נלמד גם ביחידת ירושלים בהקשר לעיר עצמה.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת הטופוגרפיה והמפה היישובית על אירועי הקרבות בדרך לירושלים, לדוגמה: מעברה של הדרך בשטח נחות טופוגרפית מאפשרת שליטה באש עליה</p>	<p>- הקרבות על הדרך לירושלים - הרקע הטופוגרפי והאסטרטגי והאירועים העיקריים</p>	<p>4. מלחמת העצמאות (5 שעות)</p>

	<p>ולכן חסימתה בקלות. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לנפילת רוב היישובים וגושי ההתיישבות המבודדים בהר, לדוגמה: הקושי בהזרמת תגבורת ליישובים במצור. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת תנאי השטח על תוצאות הקרבות לעצירת פלישת צבאות ערב בהר, לדוגמה: הקושי בכיבוש לטרון מידי הלגיון הירדני הנובע מכך שהיא נמצאת בשטח שולט. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת קרבות מלחמת העצמאות על קביעת תוואי הגבול בגלבע, לדוגמה: הכללת רק חלק מהגלבע במדינת ישראל כתוצאה מהשתלטות על חלקו בלבד במלחמה. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: הקרבות על הקסטל.</p>	<p>- המאבק של היישובים המבודדים בהר ותוצאותיו (גוש עציון, נוה יעקב, עטרות, בית הערבה, הרטוב)</p> <p>- מהלכי הקרבות לבלימת הפלישה של צבאות עֶרָב להר ותוצאותיהם</p> <p>- הקרבות בגלבע במלחמת העצמאות והשפעתם על קביעת תוואי הקו הירוק</p> <p>לְיָמוּד בַּשֵּׁטַח לְהַכִּרַת אֶתְרֵי קִרְבוֹת מִלְחַמַת הָעֲצִמָאוֹת</p> <p>אֶתְרֵים לְבִיקוּד: גוש עציון, נתיב הלי"ה, מעלה החמישה, קריית ענבים, רכס משלטים, רכס שיירות, הקסטל, לטרון, דוד בנודה, רמת רחל, גלבע</p>	<p>5. השנים הראשונות לאחר הקמת מדינת ישראל (3 שעות)</p>

	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת קליטת העלייה הגדולה על התיישבות בהר, לדוגמה: הקמת מושבי עולים. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים ולתפרוסתם, לדוגמה: השתלטות על שטחי הכפרים הערביים הנטושים. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני יישובי פרוזדור ירושלים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אוכלוסיית עולים חדשים בעיקר מארצות המזרח.</p>	<p>- ההשלכות של קליטת העלייה הגדולה על ההתיישבות באזורי ההר</p> <p>- הגורמים להקמת יישובים כפריים בפרוזדור ירושלים, הקשיים שעמדו בפני התיישבות זו והשפעתם על אופי היישובים ותפרוסתם</p> <p>לימוד בשטח להכרת יישובי פרוזדור ירושלים</p> <p>אתרים לביקור: בית שמש, מושבי הרי יהודה, מבשרת ציון</p>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את השפעת התנאים הטבעיים על מהלכי הקרבות, לדוגמה: המאבק בין חטיבת השריון "הראל" לבין השריון הירדני על השליטה בבמת ההר בגלל חשיבותו. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: הקרבות בשיח' עבד אל-עזיז.</p>	<p>- מהלכי הקרבות העיקריים באזור ההר במלחמת ששת הימים</p> <p>לימוד בשטח להכרת אתרי מלחמת ששת הימים בהר</p>	<p>6. מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה (4 שעות)</p>

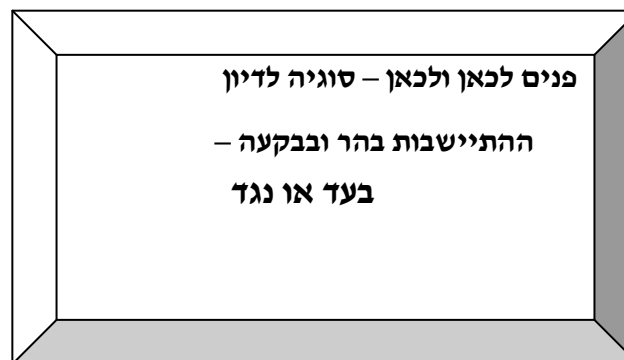
<p>הביקור באתרים מותנה בקבלת לאישור ביטחוני.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים למלחמת ההתשה ולאופייה הייחודי, לדוגמה: רצון מדינות ערב להחליש את ישראל בעמידה בלחץ ממושך מביא לעידוד חדירות לשטח ישראל למטרות טרור. זיהוי: יזהו בשטח את מאפייני אתרי הקרבות וישחזרו את מהלכיהם העיקריים על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: המרדפים בבקעת הירדן.</p>	<p>אתרים לביקור: שיחי עבד אל-עזיז, אזור לטרון, גבעת הרדאר, נבי סמואל, תל אל-פול</p> <p>- הגורמים למלחמת ההתשה ואופייה</p> <p>לימוד בשטח להכרת אתרי מלחמת ההתשה</p> <p>אתרים לביקור: אנדרטת הבקעה, דרך ארץ המרדפים, ואדי קלט</p>	
	<p>זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את המניעים להתיישבות ביהודה ושומרון, לדוגמה: חזרה אל נחלת אבות. זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה ותוצאה: יסבירו את הגורמים לשלבים השונים בהתיישבות בהר, לדוגמה: המהפך הפוליטי של 1977 מביא לשינוי במדיניות ההתיישבות של הממשלה ולהקמת יישובים יהודיים גם באזורים צפופים באוכלוסייה ערבית.</p>	<p>- המניעים להתיישבות ביהודה ובשומרון</p> <p>- השלבים בהתיישבות בהר - הגורמים והמניעים</p> <p>- המאפיינים הייחודיים של המתיישבים ביהודה ושומרון ובבקעה</p>	<p>7. ההתיישבות בהר אחרי מלחמת ששת הימים (4 שעות)</p>

- סוגי היישובים ביהודה ושומרון ובקעה ותפרוסתם
- הבסיס הכלכלי של היישובים ביהודה ושומרון ובקעה והתמורות שחלות בו
- המחלוקת המדינית בנוגע ליהודה ושומרון והבקעה והתכניות שהוצעו כפתרון לסוגיה

העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה: יעלו אפשרויות שונות לפתרון
 מדיני הנוגע ליהודה ולשומרון, לדוגמה: נסיגה ישראלית מרוב השטח ושמירת גושי ההתיישבות בשליטה ישראלית.

טיעון:
יעלו טענות בעד ונגד ההתיישבות בהר, לדוגמה: ההתיישבות בהר תורמת לביטחון המדינה על ידי שליטה בשטחים שולטים, מצד שני – קיומם של היישובים מקשה על השגת הסכם שלום.

זיהוי:
זיהו בשטח את מאפייני יישובי יהודה ושומרון על פי הנלמד בכיתה, לדוגמה: אוכלוסייה מגוונת.

לימוד בשטח להכרת יישובי יהודה ושומרון והבקעה

אתרים לביקור: פצאל, כפר אדומים, מעלה אדומים, עפרה, גוש עציון, גוש שילה.

ה. השומרונים

מטרות:

- יסבירו את מוצאם של השומרונים מנקודות מבט שונות.
- ישוו בין המסורת השומרנית ומנהגיה למסורת היהודית ומנהגיה.
- יסיקו מהממצאים הארכיאולוגיים השומרניים על תפרוסת האוכלוסייה.
- יסבירו את הסיבות למתחים בין היהודים לשומרונים.
- יכירו את מקומות משכנם של השומרונים בימינו.
- יכירו בשטח את המאפיינים הייחודיים לשומרונים.

הערות דיזקטיות	אפשרויות לפיתוח אסטרטגיות חשיבה שהתכנים מזמנים	מוקדי תוכן, סוגיות ולימוד בשטח	נושאי הלימוד
<p>נושא לימוד סוגיית השומרונים – מיקודו ומיקומו הוא אזור ההר.</p>	<p>העלאת מגוון נקודות מבט: יסבירו את מוצאם של השומרונים מנקודות מבט שונות, לדוגמה: שרידי עשרת השבטים.</p> <p>השוואה: ישוו בין המסורת השומרנית ומנהגיה למסורת היהודית ומנהגיה על פי קריטריונים שיוצעו על ידי הלומדים, לדוגמה: במיקום המקדש – השומרונים רואים את הר גריזים כהר קדוש, היהודים את הר הבית.</p> <p>הסקה: יסיקו מהממצאים הארכיאולוגיים השומרניים על תפרוסת האוכלוסייה, לדוגמה: תפרוסת ממצאי בתי</p>	<p>- המקורות ללימוד מוצא השומרונים ומנהגיהם - הדעות השונות בדבר מוצאם - השונות בין המסורת השומרנית ומנהגיה לבין אלו של היהדות - בתי הכנסת השומרניים - יחס ההלכה כלפיהם</p> <p>- מיקומו של היישוב השומרני בהר בעבר (על פי ברייתא דתחומין וכן ממצאים נוספים)</p>	<p>ה. השומרונים (4 שעות)</p>

- הסיבות למתחים בין היהודים לבין השומרונים והשלכותיהם

- מקום משכנם של השומרונים בימינו – בהר ובתחומי מדינת ישראל
לְיָמוּד בַשֵּׁטַח לְהַכֵּרֵת הַמַּמְצָאִים הַשׁוֹמְרוֹנִיִּים

אתרים לְבִיקוּר: אל-ח'ירבה, מוזיאון הפסיפסים (השומרונים הטוב),
אגף הארכיאולוגיה במוזיאון ישראל, הר ברכה, הר גריזים

הכנסת השומרונים.
זיהוי רכיבים וקשרים – סיבה
ותוצאה:

יסבירו את הסיבות למתחים
בין היהודים לשומרונים,
לדוגמה: אמונה – מי מייצג
נאמנה את האמונה באלוהי
ישראל.

זיהוי:
יזהו בשטח את המאפיינים
הייחודיים לשומרונים,
לדוגמה: בתי כנסת שפונים
להר גריזים.